BENIAMIN CZAPLA

OLESNO I JEGO MIESZKAŃCY W CZASIE WIELKIEJ WOJNY

Olesno i jego mieszkańcy w czasie Wielkiej Wojny

W polskiej historiografii temat I wojny światowej zajmuje coraz więcej miejsca. Wielkowojenna tematyka była dotychczas w Polsce mniej eksponowana. Trudno się temu dziwić. I wojna światowa jest odbierana w diametralnie inny sposób w każdym z europejskich krajów. Pewnym punktem wspólnym jest niewątpliwie upadek monarchii, rozpad ówczesnych państw lub ich znaczne osłabienie na arenie międzynarodowej. W Polsce lata 1914-1918 kojarzone są w głównej mierze z odzyskaniem niepodległości. Niejako w cień odsuwa się przy tym niepasującą do tego wydarzenia wojenną gehennę, zastępując ją niemniej zresztą tragiczną, a bardziej w Polsce klarowną II wojną światową.

Przypadająca w 2014 roku setna rocznica wybuchu Wielkiej Wojny była dobrą okazją do publikacji szeregu pozycji poruszających zagadnienia związane z konfliktem z lat 1914/1918. Na rynku pojawił się także szereg publikacji związanych z pierwszowojennymi dziejami poszczególnych miast i miejscowości. Mimo wielu cech wspólnych, charakterystycznych dla każdej z ówczesnych społeczności, tj. głodu, drożyzny oraz powszechnej mobilizacji, każde z miast przeżywało wojnę w odmienny sposób. Wynikało to zarówno z uwarunkowań gospodarczych, geopolitycznych jak i nierzadko z narzuconej odgórnie roli militarnej, którą przyszło danym ośrodkom miejskim spełniać.

Pierwsza wojna światowa wpłynęła na życie społeczności całego ówczesnego świata. Wojenne realia nie ominęły także leżącego na uboczu ówczesnego Cesarstwa Niemieckiego Olesna. Historia tej miejscowości sięga najprawdopodobniej wczesnego średniowiecza, chociaż najwcześniejszy zachowany do dzisiaj dokument wzmiankujący Olesno, pochodzi dopiero z początku wieku XIII[1]. Próbując zarysować pierwszowojenne realia panujące w Oleśnie nie sposób pominąć istotnych, zdawać by się mogło, ówczesnych uwarunkowań administracyjno-gospodarczych.

[1] E. Cichoń, M. Dedyk, *Olesno róża wśród lasów, 1208 -2008 osiem wieków Olesna*, Katowice 2008, s. 15.

Od roku 1815 Olesno przynależało do tzw. Rejencji opolskiej (niem. Regierungsbezirk Oppeln). Rejencja odgrywała rolę jednostki administracyjnej w państwie pruskim, będąc niższym stopniem podziału terytorialnego względem prowincji. Rejencja opolska, wraz z rejencjami legnicką, dzierżoniowską oraz wrocławską, wchodziły w skład prowincji śląskiej. Układ taki, w pierwotnej formie zachował się aż do roku 1919[2].

Nie będzie nadużyciem stwierdzenie, iż sytuacja społeczna i gospodarcza panująca w latach 1914 – 1918 na terenie prowincji śląskiej odbijała się szerokim echem w całym cesarstwie. Potencjał śląskiego okręgu przemysłowego w latach pierwszej wojny światowej, w większości gałęzi przemysłu znajdował się w tendencji zniżkowej. Nadal był on jednak istotnym ogniwem, bez którego gospodarka niemiecka miała nikłe szanse na wydolne funkcjonowanie[3]. Przyczyn takiego stanu rzeczy należałoby doszukiwać się na kilku płaszczyznach. Walkę z powiększającym się deficytem surowcowym, coraz większym niedoborem niezbędnego do wydolnego funkcjonowania przemysłu ciężkiego taboru kolejowego oraz z nagłym odpływem wykwalifikowanej grupy pracowników prowadzono na wiele sposobów. Począwszy na powołaniu 13 sierpnia 1914 roku do życia Wydziału Wojennej Gospodarki Surowcowej, tzw. KRA, na próbach zastępowania powołanych do armii w toku mobilizacji robotników pracą kobiet i dzieci[4].

Mimo częstokroć jednoznacznego utożsamiania Górnego Śląska z przemysłem ciężkim należy pamiętać, iż nie wszystkie górnośląskie ośrodki miejskie mogły poszczycić się równie rozwiniętym przemysłem. Znaczna część terenów leżących w granicach ówczesnej Rejencji Opolskiej, czyli w części północnej Prowincji Śląskiej, charakteryzowała się raczej gospodarką rolniczą aniżeli przemysłem ciężkim. Mimo

---

[2] B. Czapla, *Olesno w dobie wielkiej wojny*, [Praca licencjacka], APD UŚ, nr albumu: 305588, Katowice 2017, s. 18.
[3] *Ibidem*, s. 16.
[4] J. Pajewski, *Pierwsza Wojna Światowa 1914 – 1918,* Warszawa 1991, s.188., K. Popiołek, *Historia Śląska od pradziejów do 19145 roku*, Katowice 1972, s. 350.

iż 80% mieszkańców Górnego Śląska można przypisać do klasy robotniczej, była ona raczej skoncentrowana w południowo-wschodnich rubieżach regionu[5].

Wkraczające w XX wiek Olesno, wpisywało się charakterem w tą drugą grupę ośrodków miejskich. Mimo iż jeszcze w II poł. XIX wieku w okolicy Olesna funkcjonowało ponad 8 pieców hutniczych, z powodu zbytniego oddalenia od głównych ośrodków gospodarczych oraz umasowieniu produkcji któremu oleskie hutnictwo nie potrafiło podołać, większość z nich jeszcze w tym samym półwieczu została zamknięta[6].

Nadużyciem byłoby jednak stwierdzenie, iż XIX w. szeroko pojęta rewolucja ominęła zupełnie ziemię oleską. Postęp dotyczył zarówno zajmującej coraz większe połacie miasta nowoczesnej zabudowy, jak i rozwijającej się – a mającej odegrać kluczową rolę w nadchodzącym konflikcie infrastruktury komunikacyjnej, w tym m.in. rozbudowy linii oleskiej kolei wąskotorowej[7]. W obydwu przypadkach spore zasługi przypisać należy ówczesnemu włodarzowi Olesna, burmistrzowi Eugenowi Kasperowskiemu. Po raz pierwszy na stanowisko burmistrza wybrany został na wiele lat przed wybuchem pierwszej wojny światowej, tj. w roku 1891. Pełnił jednak tę funkcję przez kolejne 36 lat[8]. Jego politycznej karierze nie zagroził także pierwszowojenny eksces, o którym donosił Głos Śląski, z 18 czerwca 1915 roku. Nieletni syn ówcześnie sprawującego władzę burmistrza postrzelił śmiertelnie w głowę 21 letnią dziewczynę, córkę okolicznego woźnicy[9]. Młody Kasperowski został skazany na tydzień więzienia[10]. Sprawa, którą z pewnością żyła Oleska opinia publiczna jak widać nie znalazła swojego odbicia w politycznej karierze Kasperowskiego. Wybierany jednogłośnie na kolejne kadencje wpisał się w historię inwestycją budowy największego po

---

[5] P. Stanoszek, *Ksiądz Franciszek Józef Marx. Pierwszy proboszcz w starym Oleśnie 1911-1921*, Opole 2005, s. 18.
[6] F. Hawranek*, O dawnym hutnictwie oleskim*, „Głos Olesna" 1970, nr 5, s. 34 – 35.
[7] E. Cichoń, M. Dedyk, *Olesno…* , dz. cyt., s. 109.
[8] B. Czapla, *Olesno…*, dz. cyt. s. 26.
[9] *Głos Śląski nr 73*, 19.06.1915r, s. 3.
[10] *Głos Śląski nr 39*, 30.03.1916r, s. 3.

prawej stronie Odry młyna parowego Junga i Riemanna, budowy cegielni w pobliskim Olesnu Wachowie oraz szeroko pojętej gospodarności, z której efektami Olesno wkroczyło w wiek XX[11].

Pierwszowojenna rola Olesna została wymuszona lokalizacją miasta. Miejscowość pełniła dwie funkcje. Pierwszą z nich była rola miasta tranzytowego. Olesno już w 1914 roku stało się istotnym punktem postoju, zarówno dla maszerujących na wschód wojsk jak i prowadzonych ze wschodu rosyjskich jeńców wojennych. Olesno od roku 1884 połączone było linią kolejową z innymi ośrodkami miejskimi. Ponadto, w połowie XIX wieku rozpoczęto inwestycje związane z budową drogi wiodącej z Olesna do Opola, oraz drogi łączącej Olesno z Kluczborkiem[12].

Leżące na peryferiach cesarstwa niemieckiego Olesno, będąc najdalej na wschód wysuniętym ośrodkiem miejskim spełniało także wszystkie wymogi klasyfikujące je jako potencjalne miasto lazaretowe. Pierwsze szpitale rezerwowe powstały już w 1914 roku, a ich budowa związana była z obecnością w mieście wojsk austro-węgierskich. Mieściły się one we wzniesionych przy dzisiejszej ulicy Gorzowskiej drewnianych, podłużnych barakach. Pobyt w mieście wojsk austriackich jest zresztą jednym z głównych, pierwszowojennych oleskich wątków[13]. Chociaż już pod koniec grudnia 1914 roku wojska austrowęgierskie opuszczają miasto, pozostaje w nim zakwaterowana Komenda Etapowa 2 Armii. Taki stan rzeczy trwa do roku 1918, tj. do końca konfliktu. W budynku starostwa zakwaterowano dowódcę tych wojsk, generała-feldmarszałka Eduarda Böhm-Ermolliego. W Oleśnie kwaterę przydzielono także feldmarszałkowi hrabiemu von Windtschgrätzowi oraz dowódcy węgierskiej dywizji, generałowi hrabiemu Karoly[14].

---

[11] E. Cichoń, *Wspomnienia Jana Piecha na XVI Czwartkowym Spotkaniu Muzealnym*, 25.06.2012 [7.07.2017] < http://www.olesno.pl/wspomnienia-jana-piecha-na-xvi-czwartkowym-spotkaniu-muzealnym.html>.

[12] W. Klinger, Z *dziejów parafii Olesno. Duchowieństwo – Duszpasterstwo – Obiekty sakralne w latach 1226 – 2000*, Opole 2006, s. 55.

[13] E. Cichoń, M. Dedyk, *Olesno…*, dz. cyt., s. 125.

[14] E. Cichoń, *Olesno w dobie i wojny światowej – w stulecie wybuchu*, w: serwis oleskiego muzeum regionalnego [dostęp 7. 07. 2017], < http://oleskiemuzeum.pl/2014/12/17/olesno-w-dobie-i-wojny-swiatowej-wstulecie-wybuchu/>.

Kolejne lazarety mieściły się w szpitalu św. Anny, w hotelu Vogt `a (obecnym MDK), w ewangelickim domu parafialnym oraz w gmachu miejskiego więzienia[15]. Osobami odpowiedzialnymi za organizację opieki nad rannymi żołnierzami był m.in. obejmujący funkcję proboszcza po zmarłym Karlu Kittelmannie, ks. Brunon Alexander oraz ks. Paweł Foik[16]. Pierwszy z nich uporządkowawszy po poprzednikach sprawy administracyjne parafii, rozpoczął budowę świątyni pod wezwaniem Bożego Ciała. Umiera on jednak w roku 1916. Ksiądz Paweł Foik, przyjąwszy w roku 1904 święcenia kapłańskie, obejmuje w 12 lat później zwolniony wakat proboszcza parafii Olesno. Kolejną osobą, nie mniej wpisującą się w tło pierwszowojennej historii Olesna, jest pastor Maksymilian Sękowski wraz ze swą siostrą[17]. Prócz duchownych nie można pominąć także zaangażowanych w czyn społeczny członkiń tzw. Ojczyźnianego Związku Kobiet (Vaterlandischer Frauenverein)[18].

Personel medyczny sprawowało w Oleśnie ponad 56 lekarzy oraz osób związanych z Czerwonym Krzyżem[19]. Opiekę nad chorymi sprawowały także siostry elżbietanki. Liczba osób mogących pomagać w zaopatrywaniu chorych drastycznie zmalała już w pierwszych dniach wojny. Część stałych oleskich diakonis została oddelegowana do posługi w Bismarckhutte (obecnie dzielnica Chorzowa)[20]. Pomóc miała także obecność w mieście austriackiego kapelana wojskowego, udzielającego ostatniej posługi w obrządku grecko-katolickim[21].

W Oleskich lazaretach stale przebywała liczba chorych wynosząca ponad 2300 osób, rannych przywożonych w głównej mierze z frontu wschodniego (łącznie w latach 1914-1918 ponad 73 tyś osób)[22]. Zapewne także prócz Niemców oraz Austriaków, w szpitalach znajdowało się wielu Węgrów, Czechów, Rosjan i Polaków. Tak

---

[15] E. Cichoń, M. Dedyk, *Olesno…*, dz. cyt., s. 125.
[16] W. Klinger, z *dziejów…*, dz. cyt., s. 124.
[17] A. Glaner, K. Kischnick, *Rosenberg Oberschlesien, in alten Ansichtskarten 1897-1945*, Osnabrück 2003, s. 166.
[18] E. Cichoń, M. Dedyk, *Olesno…*, dz. cyt., s. 15.
[19] M. Flank, E. Lesik (red.), *Zatrzymana historia… krzyże i kapliczki ziemi oleskiej*, Olesno 2005, s. 16.
[20] E. Sekowski, *Erinnerungen an meine Lazarettätigkeit in den Jahren 1914 bis 1918 in Rosenberg OS*, w: W. Weidel, *Die Geschichte zur Entstelung der Evangelischen Kirche zu Rosenberg in Oberschlesien*, Neuss/Rhein 2003, s. 58.
[21] M. Flank, E. Lesik (red.), *Zatrzymana…*, dz. cyt., s. 16.
[22] *Ibidem*.

znaczna ilość hospitalizowanych wespół z niemożliwymi dzisiaj do zliczenia oddziałami przemieszczającymi się przez Olesno, zarówno pieszo jak i koleją, była dla mieszkańców niewielkiego, prowincjonalnego miasteczka sporym obciążeniem.

Mimo wszystko, znamienna wydaje się być obywatelska postawa mieszkańców Olesna względem nowych, wojennych obciążeń. Jednym z głównych zachowanych do dzisiaj źródeł z którego możemy wyciągnąć pewne konkluzje są zawarte w publikacji „Die Geschichte zur Entstelung der Evangelischen Kirche zu Rosenberg in Oberschlesien" wspomnienia siostry oleskiego pastora, Elisabeth Sękowskiej: „Jeśli się tylko pojawiali, byli od nas istotniejsi. Wszyscy mieli zagwarantowany dach nad głową, gdzie pozwalaliśmy im wypoczywać"[23] Oleśnianie na wespół z mieszkańcami pobliskich wiosek chętnie przychodzili witać przybywających na miejski dworzec kolejowy żołnierzy. „Wciąż widzę przed oczyma setki transportów z żołnierzami, non stop przejeżdżających przez Olesno. Chętnie dzieliliśmy się z naszymi obrońcami ojczyzny kawą, mlekiem, rosołem, chlebem, cygarami, papierosami etc."[24].

Przyznać należy, iż spore zasługi w propagowaniu odpowiedniej względem zaistniałych realiów postawy miały lokalne związki patriotyczne. Jednym z najprężniej działających, był założony jeszcze w 1870 roku oleski Ojczyźniany Związek Kobiet[25]. Jego funkcja skupiała się w dużej mierze na pomocy w organizowaniu hospitalizacji dla przyjezdnych żołnierzy[26]. Prócz związku, w Oleśnie funkcjonowało także jedno z najstarszych na Górnym Śląsku bractw kurkowych. Pamiętać przy tym należy, iż już pod koniec XIX wieku bractwa zaczynają odgrywać coraz istotniejszą rolę w propagowaniu postaw patriotycznych, łącząc lokalne społeczności w jedną całość wokół dynastii Hohenzollernów, jednocześnie czerpiąc pełnymi garściami z tradycji i odwołując się do działających na wyobraźnię festynów i korowodów[27]. Analogiczną

[23]E. Sekowski, *Erinnerungen…*, [w:] W. Weidel, *Die Geschichte…*, s. 57 – 58.
[24] *Ibidem*.
[25] A. Glaner, K. Kischnick, *Rosenberg…*, dz. cyt., s. 167.
[26] W. Borodziej, M. Górny, *Nasza wojna. T. 1, Imperia 1912-1916*, Warszawa 2014, s. 225.
[27] K. Gwóźdź, *Sytuacja górnośląskich bractw strzeleckich oraz ich udział w militaryzacji kultury w przededniu i w trakcie pierwszej wojny światowej*, w: B. Link, S. Rosenbaum, J. Tofilska (red.), *Wielka Wojna, mały region. Pierwsza wojna światowa w perspektywie górnośląskiej. Szkice i studia*, Katowice – Gliwice – Opole 2014, s. 29 – 30.

rolę spełniało także oleskie seminarium nauczycielskie. Założone w roku 1873, będąc głównym sponsorem wszelkiego rodzaju jarmarków czy zabaw, także w czasie wojennej zawieruchy, niewątpliwie dawało oleskiej społeczności poczucie narodowej jedności[28].

Mimo iż jak nietrudno zauważyć, znaczna część zadań w tym aspekcie została przez państwo niemieckie scedowana na stosunkowo niezależne organizacje, władza nie zaniechała całkowitego udziału w walce o odpowiedni stosunek społeczeństwa względem nowych, wojennych warunków. Przejawem kroków podejmowanych względem ludności cywilnej przez władzę na różnych szczeblach była m.in. działalność sportowych i patriotycznych organizacji młodzieżowych. Działania te, nasilone w szczególności na terenach wiejskich gdzie dominowała ludność polska, a do których należały peryferie ziemi oleskiej, nie cieszyły się jednak dużą popularnością[29]. Sprawa ta, wielokrotnie poruszana przez władzę, znalazła swe odbicie także w pierwszowojennej historii Olesna. Jak donosił bytomski „Wędrowiec" w artykule zatytułowanym „Landliche Jugendpflege in der Kriegszeit", w celu ożywienia działalności okolicznych organizacji młodzieżowych, m.in. lokalnego Oberschlesischen Spiel und Eislaufverband, postanowiono zorganizować w Oleśnie walne spotkanie. Z raportu przedstawionego przez oleskich reprezentantów wynika, iż już w roku 1914 osiągnięto znaczne postępy w zaangażowaniu w zajęcia sportowe dzieci z peryferii miasta[30]. Trudno dzisiaj jednoznacznie stwierdzić czy przedstawiony na łamach prasy raport był do końca zgodny z prawdą. Należy pamiętać, iż w dobie wcielenia do armii większości mężczyzn młodzież szkolna wydawała się znacznie bardziej potrzebna w domowym obejściu aniżeli na męczących i długotrwałych ćwiczeniach sprawnościowych, coraz częściej wchodzących jednak w skład regularnych zajęć szkolnych[31].

Mijają się więc po części z prawdą, tak popularne jeszcze w pozycjach wydanych w czasach minionej epoki, próby przypisania braku aktywności górnośląskiego

---

[28] A. Glaner, K. Kischnick, *Das höhere Schulwesen in der Stadt Rosenberg OS, Szkolnictwo średnie w Oleśnie Śląskim 1873 – 1944*, Opole – Osnabruck 2013, s. 31.
[29] R. Kaczmarek, *Polacy w armii kajzera. Na frontach pierwszej wojny* światowej, Kraków 2014, s. 91.
[30] *Der Oberschlesische Wanderer*, nr 73, 1.04.1915 r, s. 6.
[31] R. Kaczmarek, *Polacy…*, dz. cyt., s. 90 – 91.

społeczeństwa na tym, jak i pokrewnych polach działalności społecznej, antywojennemu nastawieniu. Pierwsza wojna światowa nie została rzecz jasna przywitana przez wszystkie grupy społeczne z entuzjazmem. Ten udzielał się w szczególności warstwom wyższym. Dla warstw robotniczych, chłopskich oraz drobnomieszczaństwa, wybuch konfliktu oznaczał gwałtowne pogorszenie stopy życiowej a nierzadko także i śmierć. Na przekór nastrojom potęgowanym zarówno aspektami politycznymi, bytowymi jak i ostatecznie strachem o własne życie, górę brał zdrowy rozsądek oraz lojalność względem władzy. Nawoływała do tego także i propolsko nastawiona prasa. Za przykład może tutaj posłużyć apel ukazany w górnośląskim „Katoliku": „Komu głowa na karku droga, niech unika wszelkiego zatargu z władzami i zachowuje się najspokojniej, niech dba o dyscyplinę własną i innych…"[32].

Zachowanie dyscypliny w wojennych realiach było trudne. Jak już zostało wspomniane, wybuch konfliktu wiązał się z gwałtownym spadkiem stopy życiowej. Kryzys nie omijał żadnego z biorących udział w wojnie państw, wyjątkiem nie pozostawały więc i Niemcy. Rzesza została w znakomity sposób przygotowana do konfliktu w kontekście militarnym, jednak szybko zaczęto dostrzegać braki aprowizacyjne towarów deficytowych[33]. Co gorsza, plan wojny błyskawicznej w kolejnych tygodniach walk stawał się perspektywą coraz odleglejszą.

Sprawę komplikował fakt, iż pobór wojskowy stworzył zapotrzebowanie na pracowników w pobliskich Górnośląskich fabrykach, które trudno było zaspokoić pracą kobiet i dzieci. Podobnie jak i w innych śląskich miastach, nadchodząca zima na przełomie lat 1914/1915 przyniosła ze sobą widmo niedoboru węgla. Produkcja węgla spadła do około 70%, porównując ją do stanu z pierwszej połowy 1914 roku[34]. Oczywiście kryzys nie dotyczył jedynie kwestii zaopatrzenia przemysłu ciężkiego.

[32] R. Kaczmarek, *Polacy…*, dz. cyt., s. 87., A. Mężyk, *Tuchów i okolica w ogniu wojny światowej 1914 – 1915*, Tuchów 2014, s. 203.

[33] A. Frużyński, *Przemysł w górnośląskim okręgu przemysłowym w czasie pierwszej wojny światowej,* w: B. Linka, S. Rosenbaum, J. Tofilska (red.), *Wielka Wojna, mały region. Pierwsza wojna światowa w perspektywie górnośląskiej. Szkice i Studia,* Katowice – Gliwice – Opole 2014, s. 101.

[34] P. Hojka, *Wodzisław w czasie pierwszej wojny światowej*, w: B. Linka, S. Rosenbaum, J. Tofilska (red.), *Wielka Wojna, mały region. Pierwsza wojna światowa w perspektywie górnośląskiej. Szkice i Studia,* Katowice – Gliwice – Opole 2014, s. 79.

Braki żywności, w najdotkliwszym zresztą stopniu dotykające niemiecką ludność, powiększały się analogicznie do zwiększających się cen. W niedługim czasie po pierwszych oznakach kryzysu, rząd uznał za stosowne wprowadzić szereg ograniczeń, nakazów oraz zakazów. Wprowadzenie cen maksymalnych, po czym wdrożenie systemu kartkowego miało w jakiś sposób uregulować napiętą sytuację na ogołoconym rynku[35].

W wyniku działań podjętych przez władzę, w znacznym stopniu zmieniła się dieta mieszkańców Górnego Śląska, co za tym idzie także oleskiej społeczności[36]. O ile przed wojną podstawowym składnikiem diety mieszkańców Śląska były ziemniaki, o tyle w trakcie wojny zostają one zastąpione przez brukiew[37]. Przykładów zastępowania popularnych produktów zamiennikami gorszej jakości można by mnożyć. Tak, mąkę potrzebną do wypieku chleba zastępowano mąką ziemniaczaną a herbatę suszem z owoców. Wykorzystywano nawet ludzkie włosy[38].

Okoliczności te sprzyjały więc szerzącemu się bezprawiu. Analiza źródeł prasowych pozwala dojść do wniosku, że już w pierwszych miesiącach po rozpoczęciu działań militarnych ilość przewinień w znacznym stopniu wzrosła. Prawdziwą plagą staje się nielegalny handel pożywieniem oraz oszustwa. Jedną z bardziej groteskowych sytuacji mających miejsce w powiecie oleskim opisuje „Głos Śląski" z 22 lutego 1916 roku. Według relacji, urzędniczka administrująca radłowski urząd pocztowy regularnie okradała z pożywienia paczki wysyłane na front. Proceder wyszedł na jaw a nieuczciwa wdowa została pozbawiona swego stanowiska[39].

W obiegu pojawiła się także nową forma pieniądza zastępczego (tzw. Notgeld), nie była ona jednak emitowana przez bank centralny. Mimo to, nowe środki płatnicze pojawiają się również w Oleśnie. Drukowane przez Oleski magistrat na niewielkich, żółtych kartonikach posiadały podpis burmistrza Kasperowskiego

---

[35] B. Czapla, *Olesno…*, dz. cyt., s. 29.
[36] *Głos Śląski*, nr 23, 22.02.1916 r, s. 4.
[37] J. Grudniewski, *Rejencja opolska podczas I wojny światowej w świetle zarządzeń administracyjnych*, w: J. Racięski, M. J. Witkowski, *Górny Śląsk a I wojna światowa*, Katowice 2015, s. 70 – 72.
[38] *Ibidem*, s. 70 – 73.
[39] *Głos Śląski*, nr 23, 22.02.1916 r, s. 4.

oraz jednego ze skarbników[40]. Jak nietrudno się domyślić, tak prosta forma banknotu już w pierwszych dniach emisji zachęciła fałszerzy do drukowania falsyfikatów[41].

Lata pierwszej wojny światowej to także okres wzmożonych zbiórek. Zarówno inicjatyw prywatnych, jak i tych planowanych odgórnie. Olesno, podobnie jak wiele innych miast w Rzeszy padło ofiarą tzw. Metalmobilmachungsstelle, tj. akcji polegającej na zbieraniu surowców metalowych. W roku 1916 zarekwirowano na cele wojenne dzwony z oleskiego kościoła pw. Bożego Ciała[42]. Prócz dzwonów konfiskowano także klamki, części płotów czy innych metalowych elementów wyposażenia domostw[43]. Warto odnotować jednak także obecność inicjatyw oddolnych. Jak można było przeczytać w „Głosie Śląska" z sierpnia 1917 roku, „Dnia 31-go lipca br. Odbył się tu ślub […]. Wielce zainteresował gości weselnych, gdy młodszy brat młodej panny, Tadeusz Szkudlarz, liczących około 11 lat przemówił do gości weselnych, nawołując ich do składki na głodne dzieci, to też w mgnieniu oka zebrał na ten cel 50 marek i wręczył takowe obecnemu na weselu ks. Proboszczowi Kuczce z Wysokiej, prosząc go, aby tę ofiarę zaraz odesłał głodnym i bezdomnym jego braciszkom, gdzie się odbywa wojna"[44].

Nadużyciem byłoby jednak twierdzenie, iż oleska społeczność żyła jedynie doniesieniami z frontu i politycznych kuluarów. Już pod sam koniec wojny, tj. w sierpniu 1918 roku oleska społeczność obchodziła uroczystości związane z jubileuszowym odpustem w kościele pw. św. Anny. Obchody 400. rocznicy istnienia drewnianej świątyni zgromadziły w Oleśnie rzesze pielgrzymów z całych ówczesnych Niemiec[45].

Olesno, tak jak i inne górnośląskie miasta włączono w 1914 w tok mobilizacji. Niemożliwym dzisiaj jest jednak jednoznaczne oszacowanie ilu mieszkańców Olesna zostało powołanych do armii. Większość zasobów archiwalnych armii niemieckiej z

[40] E. Cichoń, M. Dedyk, *Olesno…*, dz. cyt., s. 125.
[41] *Głos Śląski*, nr 114, 22.09.1914 r, s. 6.
[42] W. Klinger, z *dziejów…*, dz. cyt., s. 215.
[43] J. Grudniewski, *Rejencja…*, w: J. Racięski, M. J. Witkowski, *Górny…*, dz. cyt., s. 74.
[44] *Głos Śląski*, nr 96, 11.08.1917 r, s. 4.
[45] *Głos Śląski*, nr 93, 3.08.1918 r, s. 4.

okresu I wojny światowej spłonęła w roku 1945. Dla dzisiejszych badaczy, niezmiernie cenne wydają się być publikowane przez cały czas trwania konfliktu listy strat. Na ponad 31 tysiącach stron łącznie, w kolumnowym zestawieniu zebrano i zawarto podstawowe informacje na temat każdego z poległych lub rannych żołnierzy armii niemieckiej (z niem. Deutsche Verlustlisten). Listy te jednak nie zawsze dają możliwość podjęcia próby wiarygodnego przeanalizowania interesujących potencjalnego badacza danych. Od roku 1916 armia niemiecka zaczęła ponosić coraz większe straty osobowe. Wiązało się to z kolei z zastosowaniem wielu uproszczeń w publikowanych informatorach[46].

Kolejnym niemniej istotnym źródłem pozwalającym pokrótce zarysować problematykę związaną ze służbą mieszkańców Olesna na frontach I wojny światowej jest spis sporządzony w 1926 roku przez jednego z oleskich nauczycieli, Edmunda Krokera. Spis zawiera ponad 194 nazwiska, nie jest to jednak zbiór kompletny[47]. Podobną wartość ma odnaleziona przed kilku laty kamienna tablica, zawierająca nazwiska części poległych na frontach I wojny światowej oleskich ewangelików.

Oleśnianie, jak i pozostali mieszkańcy Górnego Śląska, zostali w znakomitej większości powołani do VI Korpusu Armijnego oraz VI Korpusu Rezerwowego, utworzonego w roku 1914. W dniu rozpoczęcia działań militarnych, VI Korpus składał się z dwóch dywizji piechoty, tj. 12. górnośląskiej ze sztabem w Nysie oraz 11. dolnośląskiej z dowództwem rozlokowanym we Wrocławiu[48]. Struktura VI Korpusu Rezerwy była poniekąd analogiczna względem swojego regularnego odpowiednika. W jego skład wchodziły dwie dywizje piechoty, tj. 11. Dywizja Piechoty Rezerwy oraz 12. Dywizja Piechoty Rezerwy[49]. Na ślady oleśnian natrafić można także w jednostkach wchodzących w skład innych korpusów. Szczególnym przypadkiem jest udział oleśnian w Pułku Strzelców nr 3. Oddział ten, wchodzący początkowo w skład

---

46 M. Głowiak, *Straty armii pruskiej w pierwszej wojnie światowej*, w: B. Cywińska, M. Głowiak, D. Gucia (red.), *Rocznik Wielkopolskiego Towarzystwa Genealogicznego „Gniazdo" 2012*, Gniezno 2012, s. 20 – 23.
47 B. Czapla, *Olesno*…, dz. cyt. s. 32.
48 R. Kaczmarek, *Polacy*…, dz. cyt., s. 43.
49 *Histories of two hundred and fifty – one divisions of the german army which participated in the war (1914 – 1918)*, Washington 1920, s. 201.

Korpusu Alpejskiego mającego wspierać Austriaków w Tyrolu, wymagał od żołnierza sporych kompetencji. Począwszy od szkolenia wysokogórskiego, na zapewnieniu odpowiedniego sprzętu kończąc. Na liście Edmunda Krokera, można mimo to odnaleźć osobę wcieloną do tej elitarnej jednostki a jest nią Benski Richard. Ginie on w listopadzie 1916 roku, czyli po wcieleniu pułku po krwawej kampanii we Francji, do stworzonej w lipcu 200. Dywizji Karpackiej. Benski ginie najprawdopodobniej podczas zajmowania Bukowiny. Oczywiście niewykluczone że zmarł w wyniku odniesionych już wcześniej ran. Niemożliwym jest także jednoznaczne określenie kiedy został do jednostki powołany. Oleśnianie służyli także w innych pułkach strzelców, między innymi w typowym dla mieszkańców tego regionu, Śląskim Batalionie Strzelców nr 6, czy w stacjonującym w Lotaryngii 13. Pułku Strzelców Konnych[50].

Jak zostało już zaznaczone, oleśnianie w lwiej części wcieleni do pułków wchodzących w skład górnośląskich dywizji, brali udział w walkach zarówno na froncie zachodnim, jak i wschodnim czy południowym. Każdy z frontów, z inną specyfiką, miał inny wpływ na powołanych do służby mieszkańców Olesna. Bezsprzecznie jednak, pierwsza wojna światowa jest na górnym śląsku kojarzona głównie z frontem zachodnim.

Działania na froncie zachodnim, z powodu swego charakteru, okazały się najkrwawszymi. Już w 1914 roku wyszedł na jaw brak przygotowania walczących stron do długotrwałych walk. Zarówno pod względem technicznym, zasobów ludzkich jak i materiałowych. Żadna ze stron nie była więc w stanie podjąć na tyle dużego wysiłku by zadać przeciwnej stronie decydujący cios. Powolne pobudzanie przemysłu mogło przynieść wymierne efekty dopiero po wielu miesiącach[51]. Nim jednak sztaby generalne podjęły decyzje o okopaniu się na dogodnym terytorium, wojna manewrowa pochłonęła nie mniej znaczną ilość ludzkich istnień.

Jedną z sierpniowych ofiar, ściśle związaną z ziemią oleską był dyrektor wspomnianego w poprzedniej części pracy seminarium nauczycielskiego. Dr Schubert, powołany do armii w pierwszych dniach mobilizacji został ciężko ranny już 22 sierpnia.

---

[50] B. Czapla, *Olesno…*, dz. cyt., s. 40.
[51] J. Pajewski, *Pierwsza…*, dz. cyt., s. 212- 213.

Mimo hospitalizacji w lazarecie wojskowym, 9 września umiera wpisując się tym samym w oleską martyrologię. Prócz niego, na wojnie poległo prawdopodobnie 21 uczniów oleskiego seminarium[52].

Błędem byłoby jednak twierdzenie, iż oleśnianie służyli jedynie w formacjach piechoty. Na ich ślady można natrafić także w pułkach artyleryjskich, np. wchodzącym w skład 12 dywizji - Pułku Artylerii Polowej nr 57, w pułkach saperów (najczęściej w Górnośląskim Pułku Saperów nr 6), oraz w kawalerii[53].

Pierwsza wojna światowa odcisnęła swoje piętno także na życiu młodzieży. Nierzadko brała ona udział w wojnie już w zupełnie innym charakterze aniżeli na tzw. heimatfroncie. Najczęściej byli to młodzi kadeci szkół wojskowych. Najmłodszym oficerem armii niemieckiej był Werner Kubuschok, niespełna 15 letni syn oleskiego chirurga[54]. Zasłużyć miał się godną podziwu postawą, w szczególności podczas bitew pod Arras i Nancy[55]. Inne źródła dowodzą jego bohaterskich czynów jeszcze z okresu walk w Belgii[56]. Faktem jest natomiast jego służba w 111. Pułku Piechoty. W roku 1915 zostaje ciężko ranny, a już po powrocie do pułku zostaje mianowany dowódcą kompanii, gdzie służy prawdopodobnie aż do roku 1916, tj. do momentu, gdy w 7 września powtórnie odnosi rany[57]. Trudno jednoznacznie powiedzieć, czy wraca do dalszej służby. Według niektórych źródeł pozostał do końca wojny na froncie[58]. Zgodnie z dokumentacją z 25 marca 1918 roku, pozostawał najpewniej wciąż w stanie niezdolnym do powrotu na teren działań militarnych. Świadczyć o tym może dopisek przy jego nazwisku – durch unfall verletzt 7.09.1916[59].

Wielu mieszkańców Olesna powróciło do domów z okaleczeniami uniemożliwiającymi podjęcie wcześniej wykonywanej pracy. W Archiwum Państwowym w

---

[52] A. Glaner, K. Kischnick, *Das höhere…*, dz. cyt., s. 33 – 35.
[53] B. Czapla, *Olesno…*, dz. cyt., s. 39.
[54] E. Boerfchel, *Unser Eisernes Kreuz, Ein deutsches heldenbuch*, Lipsk 1915, s. 236.
[55] O. Riebicke, *Tatsachen und zahles aus dem deutschen ringen 1914/1918*, Berlin 1936, s. 33.
[56] E. Boerfchel, *Unser…*, dz. cyt., s. 236.
[57] O. Riebicke, *Tatsachen…*, dz. cyt., s. 33, Deutsche Verlustlisten 25.03.1918 r, s.22996 [Dostęp 7.07.2017],
<http://des.genealogy.net/search/show/7770835>.
[58] O. Riebicke, *Tatsachen…*, dz. cyt., s. 33.
[59] Deutsche Verlustlisten 25.03.1918 r, s. 22996 [dostęp 7.07.2017],
<http://des.genealogy.net/search/show/7770835>.

Opolu znajduje się dokumentacja wydawana przez oleski urząd powiatowy. Zawiera ona wnioski o zbadanie każdego ze zgłoszonych przypadków. Poszkodowani, niezdolni do pracy na stanowisku obejmowanym przed wojną byli poddawani kontroli, gdzie starano się określić jakie prace są w stanie wykonywać. Taki sposób pomocy miał zagwarantować powrót niepełnosprawnym weteranom na rynek pracy[60]. Naprzeciw oczekiwaniom powracających z wojny inwalidów wyszedł m.in. oleski młyn Junga & Riemanna. W „Der Oberschlesische Wanderer" z 19 marca 1916 roku, znaleźć możemy ogłoszenie o pracę zamieszczone prawdopodobnie przez zarząd oleskiego młyna[61].

By zachować dla potomnych ofiarę jaką na frontach I wojny światowej ponieśli oleśnianie, w 1923 roku podjęto decyzję o budowie dedykowanego im pomnika. Budowlę wzniesiono przed cmentarzem komunalnym. Projekt powierzono architektowi Walterowi Hierse, a zrealizowania inicjatywy podjął się wrocławski architekt E. Simling. 28 października 1923 r. pomnik został ostatecznie ukończony. Czyn ten, miał szansę realizacji dzięki ofiarności oleśnian, w szczególności dyrektora mleczarni Johannesa Berthelsena, dyrektora Banku Richarda Burgera i sekretarza powiatu Mara Riegera. Pomnik, na kolumnie w kształcie rombu posiadał zaznaczony motyw miecza a w jego podstawie umieszczono urnę z nazwiskami 194 poległych oleskich żołnierzy[62]. Niestety, pomnik został zniszczony w 1945 r. przez wkraczającą do Olesna Armię Czerwoną[63].

[60] B. Czapla, *Olesno…*, dz. cyt., s. 44.
[61] *Der Oberschlesische Wanderer*, nr 65, 10.03.1916 r, s. 7.
[62] A. Jaschke*, Heimatkalender…*, dz. cyt., s. 66.
[63] E. Cichoń, M. Dedyk, *Olesno…*, dz. cyt., s. 125.

Zidentyfikowani mieszkańcy powiatu oleskiego polegli na frontach I wojny światowej.			Niezidentyfikowani mieszkańcy powiatu oleskiego polegli na frontach I wojny światowej.
Rok	Imię i Nazwisko miejsce urodzenia	Jednostka	Imię i Nazwisko
2.10.1917	Andretzki Johannes – Rosenberg	Grenadier Regiment 10	Bartylla Sylwester
11.12.1918	Artl Josef – Rosenberg	Reserve Infanterie Regiment 23	Beck Josef
19.10.1915	Benski Jakob - Walsbeck	Infanterie Regiment 23	Belkot Franz
2.11.1916	Benski Richard - Rosenberg	Jäger-Regiment 3	Bensh Otto
	Breitberth Siegfried – Rosenberg	Reserve Infanterie Regiment 201	Berger Wilhelm
30.07.1915	Damski Johann – Albrechtsdorf Wojciechów	Grenadier Regiment 11	Berthelsen Walther
10.12.1915	Dombroth Peter – Botzanowitz	Infanterie Regiment 62	Bittman Mathias
20.09.1915	Druch Franz – Schönwald	Reserve Infanterie Regiment 268	Bock Ludwig
27.07.1916	Dziersan Wilhelm – Bischdorf	Infanterie Regiment 63	Bodlander Heinz
10.06.1915	Friedrich Josef – Rosenberg	Reserve Infanterie Regiment 11	Doit Willibait
7.10.1914	Frontzek Josef – Wysooka	Brigade Ersatz Bataillon 18	Drocha -
28.08.1916	Gawlitta Franz – Jaschine	Infanterie Regiment 156	Duballa Josef
28.10.1916	Glauer Josef – Rosenberg	Infanterie Regiment 61	Duda Peter
23.02.1916	Gorny Peter – Rosenberg	Mobile Etappen-Kommandantur 10 der 4. Armee	Dulog Franz
– 27.11.1914	Gorny Josef – Rosenberg	I. Pionier Bataillon 6	Dworafzik August
5.09.1918	Götz Otto – Rosenberg	Landwehr Infanterie-Regiment 23	Flack Franz
22.04.1916	Gräser Otto – Rosenberg	Infanterie Regiment 344	Foltmann Georg

15.05.1916	Grobelny Johann – Schönwald	Reserve Infanterie Regiment 23	Forytta Roman
8.10.1915	Grzegorz Franz – Albrechtsdorf	Reserve Infanterie Regiment 268	Friedrich Karl
1.03.1916	Gurok Peter – Rosenberg	Füsilier Regiment 38	Fron Franz
2.03.1915	Halupka Johann – Ellguth	Reserve Infanterie Regiment 22	Frontzek Johann
16.10.1914	Hanke Albert – Schimtschow	Reserve Infanterie 23	Gawlitta Johann
23.11.1916	Heisig August – Rosenberg	Reserve Infanterie Regiment 10	Gemoll Karl
-	Kallus Peter – Rosenberg	Infanterie Regiment 333	Gensior Ignazius
8.01.1915 zmarł z powodu choroby	Kandziora Joh. – Neu Karmunkau	Infanterie Regiment 22	Gladys Albert
12.08.1916	Kania Paul – Seichwitz	Infanterie Regiment 163	Glauer Otto
30.10.1914	Kistella - – Lowoschau	Infanterie Regiment 63	Glomb Franz
12.11.1917	Klingberg Robert – Lomnitz	Jäger Regiment 4	Glomb Valentin
16.10.1915	Kniejski Peter – Leschna	Infanterie Regiment 62	Gohly Theodor
-	Kukla Alfons – Rosenberg	Landwehr Infanterie Regiment 23	Goletz Rochus
17.08.1915	Kukla Leo – Rosenberg	Garde Grenadier Regiment 1	Golisch Joseph
- 17.03.1916	Kupka Valentin - Schönwald	II Pionier Bataillon	Goller Paul
8.09.1916	Lohr Bruno – Neu Karmunkau	Infanterie Regiment 63	Gomollok Joseph

	Meinert Johann – Sowoschau		Gorny Georg
19.03.1915	Meinert Johann – Albrechtsdorf	Infanterie Regiment 157	Ratuschni Lothar
16.10.1915	Meinert Johann – Sowoschau	Infanterie Regiment 63	Wojtynek Johannes
1.10.1914	Morzinkowski Johann – Uschütz	Infanterie Regiment 63	Gritzka Stephan
	Neuberg Josef – Rosenberg	Infanterie Regiment 93 13. Landsturm-Infanterie-Ersatz-Bataillon des IV. Armeekorps (Halle IV. 31.) Infanterie Regiment 72 – 30.10.1915 ?	Gruska Johann
3.08.1916	Neuberg Valentin – Rosenberg	Reserve Infanterie 71	Grutzka Johann
7.04.1915	Neumann Hugo – Zawisna	Reserve Infanterie 38	Gurok Johann
24.10.1916 zmarł z powodu choroby	Nowak Karl – Rosenberg	Reserve Infanterie Regiment 272	Gurok Otto
-	Nowak Paul – Rosenberg	Feldartillerie-Regiment 21	Hadra Eduard
8.10.1914	Pach Leo – Rosenberg	Infanterie Regiment 67	Hadra Viktor
9.01.1919	Paprotny Heinrich – Rosenberg	Feldartillerie-Regiment 57	Hahnisch Alois
19.10.1915	Piela Maximilian – Schönwald	Feldartillerie Regiment 42	Halupka Peter
4.10.1917	Pietrzok Josef - Alt Rosenberg	Infanterie Regiment 157	Hassa Paul
18.10.1916	Rückert Alexander – Rosenberg	Grenadier-Regiment 11	Hilscher Ernst

20.12.1918	Schmidt Paul – Al-brechtsdorf	Reserve Infanterie Regi-ment 39	Hoffgen Richard
23.06.1915	Scholz August – Rosen-hain	Reserve Infanterie Regi-ment 201	Jainda Anton
28.10.1915	Scholz Karl – Rosen-hain	Infanterie Regiment 353	Janik Friedrich
8.01.1917 (zaginiony)	Schreier Otto – Rosen-berg	I Pionier-Bataillon 5	Kallus Johann
9.05.1916	Skawron Theodor – Ro-senberg	Infanterie Regiment 22	Kanschik Carl
31.05.1915	Sock Johann – Gruno-witz	Landwehr Infanterie Re-giment 9	Karliner Georg
29.04.1915	Soppa Ant. – Kostellitz	Infanterie Regiment 156	Karwath Wilhelm
21.10.1914	Stein Josef – Rosenberg	Reserve-Infanterie-Regi-ment 51	Kaskolla Anton
27.01.1915	Stellmach Karl – Schönwald	Jäger-Bataillon 6	Kasperek Anton
– 9.12.1918	Teubert Johannes – Rosenberg	Jäger-Regiment 13	Kassner Christian
8.10.1914	Weidner Feodor – Ro-senberg	Brigade-Ersatz-Bataillon 53	Kassner Hugo
26.10.1918	Wittek Franz – Rosen-berg	Reserve Infanterie 23	Kinastowski Peter
4.08.1915	Wonschinski Karl – Al-brechtsdorf	Jäger-Bataillon 6	Kistella Franz
10.08.1916	Zielonka Adam - Kl. Lassowitz	Füsilier-Regiment	Kleiner Georg
			Kluska Julius
			Kobiolka Joseph
			Kochmann Erich
			Koindek Reimund
			Kokot Paul
			König Paul
			Konwiarz Gustav
			Koppka Peter
			Kopyto Franz

			Kosiol Bernhard
			Koslowski Gustav
			Kraiczi -
			Krzionsek Leo
			Krziwania Franz
			Kubitzka Johann
			Kucia Franz
			Kuhne Karl
			Kura -
			Kurosh Anton
			Kuss Albert
			Langner Bruno
			Langner Vinzenz
			Lassek August
			Lasser Bruno
			Lokowietz -
			Lowek Vincent
			Maciejok Stefan
			Malecha Josef
			Marek Johann
			Mestlik Johann
			Michallok Franz
			Miska Wilhelm
			Mocigemba Paul
			Moczigemba Joseph
			Mokross Karl
			Mytzka Julius
			Nicke Paul Joseph
			Niedballa Otto
			Nikel Valentin
			Nowak Herman
			Plotetzki Robert
			Przewloka Johann

			Rataj Jakob
			Schon Erich
			Schubert Bernhard
			Segsa August
			Seiffert Eduard
			Slabig Johannes
			Smolarek Johann
			Sock Franz
			Spallek Paul
			Stephan Stanislaus
			Stosiek Alfred
			Stroiczyk Johann
			Strozik Joseph
			Vogel Joseph
			Watzlawik Karl
			Jaros Franz

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: A. Jaschke, Heimatkalender des Kreises Rosenberg Oberschlesien, 1926, Olesno 1926, oraz zdigitalizowanego zbioru list strat armii niemieckiej Deutsche Verlustlisten, w latach 1914 – 1918 [dostęp 7.07.2017] <http://des.genealogy.net>.

Bibliografia

Źródła:

Jaschke A., Heimatkalender des Kreises Rosenberg Oberschlesien, 1926, Olesno 1926

Sekowski E., Erinnerungen an meine Lazarettätigkeit in den Jahren 1914 bis 1918 in Rosenberg OS, w: Weidel W., Die Geschichte zur Entstelung der Evangelischen Kirche zu Rosenberg in Oberschlesien, Neuss/Rhein 2003.

Głos Śląski nr 114, 22.09.1914 r.

Der Oberschlesische Wanderer nr 73, Gliwice, 1.04.1915 r.

Głos Śląski nr 73, 19.06.1915r.

Głos Śląski nr 23, 22.02.1916 r.

Głos Śląski nr 39, 30.03.1916r.

Der Oberschlesische Wanderer nr 65, Gliwice, 10.03.1916 r.

Der Oberschlesische Wanderer nr 106, Gliwice, 10.05.1916 r.

Głos Śląski nr 96, 11.08.1917r.

Opracowania:

Boerfchel E., Unser Eisernes Kreuz, Ein deutsches heldenbuch, Lipsk 1915.

Borodziej W., Górny M., Nasza wojna. T. 1, Imperia 1912-1916, Warszawa 2014.

Cichoń E., Dedyk M., Olesno róża wśród lasów, 1208 -2008 osiem wieków Olesna, Katowice 2008.

Czapla. B., Olesno w dobie wielkiej wojny, [Praca licencjacka], APD UŚ, nr albumu: 305588, Katowice 2017.

Czapliński M., Stan badań nad tematem „Śląsk a i wojna światowa" i perspektywy nowej historiografii, w: J. Racięski, M. J. Witkowski, Górny Śląsk a i wojna światowa, Katowice 2015.

Flank M., Lesik E. (red.), Zatrzymana historia… krzyże i kapliczki ziemi oleskiej, Olesno 2005.

Fosten D., Marrion R., The German army 1914 – 1918, Londyn 1978.

Frużyński A., Przemysł w górnośląskim okręgu przemysłowym w czasie pierwszej wojny światowej, w: Linka B., Rosenbaum S., Tofilska J. (red.), Wielka Wojna, mały region. Pierwsza wojna światowa w perspektywie górnośląskiej. Szkice i Studia, Katowice – Gliwice – Opole 2014.

Glaner A., K. Kischnick, Das höhere Schulwesen in der Stadt Rosenberg OS, Szkolnictwo średnie w Oleśnie Śląskim 1873 – 1944, Opole – Osnabruck 2013.

Głowiak M., Straty armii pruskiej w pierwszej wojnie światowej, w: Cywińska B., Głowiak M., Gucia D. (red.), Rocznik Wielkopolskiego Towarzystwa Genealogicznego „Gniazdo" 2012, Gniezno 2012.

Gozdawa – Gołębiowski J., Wywerka Prekurat T., Pierwsza wojna światowa na morzu, Warszawa 1997.

Grudniewski J., Rejencja opolska podczas i wojny światowej w świetle zarządzeń administracyjnych w: J. Racięski, M. J. Witkowski, Górny Śląsk a i wojna światowa, Katowice 2015.

Grudniewski J., Rejencja opolska podczas i wojny światowej w świetle zarządzeń administracyjnych w: J. Racięski, M. J. Witkowski, Górny Śląsk a i wojna światowa, Katowice 2015.

Ham P., 1914 rok końca świata, Warszawa 2015.

Haskew M. E., Artyleria od i wojny światowej do współczesności, Bremen 2010.

Hawranek F. (red.), Encyklopedia Powstań Śląskich, Instytut Śląski w Opolu, Opole 1982.

Hawranek F., o dawnym hutnictwie oleskim, w: „Głos Olesna" 1970 nr 5, Olesno 1970.

Hawranek F., Tomczyk D., Niewińska I. (red.), Wypisy do dziejów Oleskiego, Opole 1975.

Herzowa Ł., Zarys geograficzny powiatu oleskiego w: J. Górdziołok (red.), Szkice i Materiały z Ziemi Oleskiej, Opole 1966.

Histories of two hundred and fifty – one divisions of the german army which participated in the war (1914 – 1918), Washington 1920.

Hober N. (red.), Rzeka, która łączy… Historia lokalna powiatu oleskiego, Olesno – Gliwice 2003.

Kaczmarek R., na froncie wschodnim, w: Rosenbaum M., Rosenbaum S., Górny Śląsk i wielka wojna. Fotografie Antona Kubika, Opole – Gliwice – Tarnowskie Góry 2014.

Kaczmarek R., Polacy w armii kajzera. na frontach pierwszej wojny światowej, Kraków 2014.

Klinger W., z dziejów parafii Olesno. Duchowieństwo – Duszpasterstwo – Obiekty sakralne w latach 1226 – 2000, Opole 2006.

Mendel E., z zagadnień udziału Ślązaków na frontach pierwszej wojny światowej 1914 – 1918, Opole 1965.

Mężyk A, Tuchów i okolica w ogniu wojny światowej 1914 – 1915, Tuchów 2014.

Pajewski J., Pierwsza Wojna Światowa 1914 – 1918, Warszawa 1991.

Popiołek K., Historia Śląska od pradziejów do 19145 roku, Katowice 1972.

Riebicke O., Tatsachen und zahles aus dem deutschen ringen 1914/1918, Berlin 1936.

Tajchert A., Kolej Wąskotorowa Wieluń – Praszka – Olesno, Rybnik 2013.

Triest F., Topographisches Handbuch von Oberschlesien, tom 1, Wrocław 1865

Zygmunt I., Koloch M., Szkoła na przestrzeni wieków. Tradycje edukacyjne zespołu szkół w Oleśnie 1879 – 2005, Olesno 2005.

Żywczyński M., Historia powszechna 1789 – 1870, Warszawa 2002.

Źródła internetowe:

Cichoń E., *Olesno w dobie i wojny światowej – w stulecie wybuchu, w: serwis Oleskiego muzeum regionalnego* [dostęp 7. 07. 2017], <http://oleskiemuzeum.pl/2014/12/17/olesno-w-dobie-i-wojny-swiatowej-w-stulecie-wybuchu/>.

Cichoń E., Wspomnienia Jana Piecha na XVI Czwartkowym Spotkaniu Muzealnym, 25.06.2012 [7.07.2017] < http://www.olesno.pl/wspomnienia-jana-piecha-na-xvi-czwartkowym-spotkaniu-muzealnym.html>.

Cichoń E., *XXV Spotkanie Muzealne „Dzieje oleskiego rzemiosła* [dostęp 7. 07. 2017], <http://www.olesno.pl/attachments/documents/7537/XXV%20Spotkanie%20muzealne-%20Dzieje%20oleskiego%20rzemios%C5%82a_7537.pdf>.

Zdigitalizowany zbiór list strat armii niemieckiej w latach 1914 – 1918 [dostęp 7.07.2017] <http://des.genealogy.net>.